

ІСТОРІОГРАФІЯ, БІБЛІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 070(477.83-25):[930.85+32](438)

DOI: 10.33402/ur.2020-13-343-356

Вікторія РОМАНЧУК

аспірантка факультету журналістики

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5690-5701>

e-mail: viktoriya.romanchuk7@gmail.com

ПОЛЬСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «УНІВЕРСУМ»: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, КУЛЬТУРА, ПОЛІТИКА

Проаналізовано доробок журналу політології, футурології, економіки, науки та культури «Універсум» (URL: <https://www.universum.lviv.ua>) упродовж 1993–2018 рр. в царині інтелектуальних зацікавлень видання, позначених розумінням потреби наповнювати національний інформаційний простір модерними смислами й цінностями з надбань світової культурної скарбниці, зокрема польської. Визначено важливе значення історичної пам'яті для самоорганізування суспільства в новітніх умовах державотворення, у становленні політичної нації та утвердженні її ідентичності.

Звернуто увагу на те, що у своїх публікаціях «Універсум» постійно наголошує на потребі залучення інтелектуального потенціалу інших народів для забезпечення вимог інформаційного суспільства. З'ясовано, що для цього суспільство має бути готове до діалогу культур, до історичного та політичного дискурсу на високому цивілізаційному рівні, адже саме такий шлях дасть змогу утвердитись у суспільній свідомості модерній системі ціннісних орієнтацій.

Досліджено витоки українського державотворення на підставі аналізу численних матеріалів на історичну тематику, оприлюднених на сторінках видання. Окреслено часове коло публікацій, пріоритетних тем, з'ясовано їхній вплив на політичні реалії сьогодення.

У науковий тезаурус української історіографії включено результати історико-публіцистичного дослідження процесу реабілітації істини, що сприяє формуванню інструментів публічної комунікації.

Проаналізовано надруковані в журналі матеріали на історичну тематику, які в умовах спровокованої Росією гібридної війни сприяють увиразненню самоідентифікації українців.

Узагальнено досвід сучасної української історичної публіцистики, яка пропонує оригінальні методологічні підходи для поглиблення історичних досліджень.

Ключові слова: журнал «Універсум», культура, Україна, Польща, національна ідентичність, польсько-українські відносини, ідеологія, інформаційне суспільство.

Україна змушена розв'язувати не лише спільні для всього людства проблеми XX і XXI століть, але й за давніми проблемами, що перейшли в українську сучасність з XVII–XIX ст.

Нині Європа, а з нею і Україна шукає нову ідентичність. Що сильнішою інтелектуально ставатиме Українська держава, то цікавішою вона буде для всього цивілізованого світу.

Добре розуміючи, що культурна й історична спадщина має функцію сучасного явища самоорганізування, журнал прагне прищеплювати читачам розуміння мети і завдань передусім гуманітарної політики, її значення і призначення. У цьому контексті важливою темою зацікавлень часопису стало дослідження польсько-українських відносин.

У 1996 р. головний редактор знаменитого журналу «Культура» Єжи Гедройць, який уважно спостерігав за соціально-економічними процесами в Польщі, навіть цікавий приклад: «З усією критичністю ставлячись до міжвоєнного періоду, треба визнати, що в Речі Посполитій суспільство мало почуття державності та обов'язку щодо вітчизни. Фінансові службовці, які становили найчисленнішу частину державних працівників, оплачувались дуже низько. Незважаючи на це, хабарництва майже не існувало. Кількість скандалів, економічних афер, пов'язаних з політичними колами, також була мінімальною»¹.

Пояснення дуже просте: тодішньому польському суспільству був притаманний доволі високий рівень соціальної культури. Натомість СРСР займав перше місце у світі з виробництва спеціалістів, але недостатньо освічених і малокультурних. Цей феномен комуністичного експерименту все ще дається взнаки в сучасній Україні, де культури служіння державі майже немає.

Небезпечною тенденцією в Україні стала маргіналізація національної культури і мови титульної нації через цілеспрямовану культурну агресію Росії, інфільтрацію в інформаційний простір Української держави такого деструктивного поняття, як «руській мір».

Для України культурна ситуація ускладнена тим, що свою незалежність держава отримала в момент активного формування новітньої світової фінансово-політичної системи, де панівні позиції упевнено займають найрозвинутіші країни світу, між якими загострюється боротьба за контроль над природними ресурсами планети. Україна виявилась абсолютно не готовою до такої боротьби. Через те, що українська влада за роки незалежності не виробила самостійної гуманітарної політики, Україна випала з числа культурних держав світу.

На думку Єжи Гедройця, незалежна Україна буде вирішальним чинником стабільності в Центрально-Східній Європі, здатним змінити геополітичний устрій та спроможним суттєво зменшити експансію сучасного російського імперіалізму. За словами цього великого поляка, без вільної України не буде вільної Польщі. Цей принцип має бути покладений в основу нової архітектури безпеки в Центрально-Східній Європі.

¹ Гедройц Є. Громадянське виховання. *Універсум* (Львів). 1996. № 3–4. С. 26.

Роль Польщі у процесі повноцінного входження України в європейські структури важко переоцінити. Саме тому «Універсум» приділяє так багато уваги польсько-українським взаєминам.

Метою статті є виокремлення з культурно-історичного та політичного дискурсу журналу найхарактерніших складових, які трансформуються в ціннісні орієнтири людини, суспільства і держави, які сприяють формуванню національної ідентичності, допомагають аналізувати можливості національних смислів через тематичне наповнення часопису іноземною, найперш польською тематикою: культурною, історичною, військовою, мистецькою тощо.

Відоме засадниче застереження Томаша Масарика, першого Президента Чехословаччини: «Національна ідея – це для свідомої людини ціла культурна програма. Коли я кажу, я Чех, мушу мати культурну програму»².

Чехи, які відкинули теорію поглинання чеської культури німецькою, стали захисниками культурної різноманітності світу, а не її опонентами. На цю обставину звертає увагу автор журналу, філософ Олексій Колісник: «Лідери титульних етносів нових національних держав (Піلسудський у Польщі, Масарик у Чехословаччині, Манаргайм у Фінляндії) дотворювали з титульного етносу титульну націю шляхом постановки вирішення національних проблем перед соціальними проблемами і отримали успішні національні держави, які результативно вирішували соціальні проблеми. В Україні лідери тогочасних визвольних змагань Грушевський та Винниченко робили навпаки, тобто ставили соціальне перед національним, тому втратили можливість здобути національну державу, завдяки чому населення УРСР пережило насильну колективізацію, голодомори, масові репресії, розстріляне Відродження та Другу світову війну»³.

Кожна культура формує власний особливий соціум, форму соціально-культурного спілкування. Упродовж чвертьстолітнього перебування в інформаційному просторі «Універсум» своїми багаторічними публікаціями прагнув творити своєрідну культурну програму для Української держави, поділяючи думку геніального українського художника Івана Марчука: «Нема культури – нема держави».

Саме тому журнал неодноразово звертався до набутоків минулих поколінь, здійснюючи своєрідні інтелектуальні екскурси, зокрема регулярно вміщуючи екслюзивні матеріали на тему польсько-українських взаємин.

Кореспондент «Універсуму» в Польщі Володимир Прядко був першим журналістом з України, якому пощастило зустрітися з людиною-легендою в його робочому кабінеті, за дві тисячі кілометрів од Варшави і три тисячі від Києва. Паризький «пілсудчик» Єжи Гедройць, який звернувся до російської інтелігенції з декларацією у справі незалежності України, в інтерв'ю для «Універсуму» говорив, що одним із векторів політики Польщі мають бути «вільні країни східних сусідів і мирне співіснування з Росією». Прощаючись з журналістом «Універсуму», Єжи Гедройць сказав: «Хочу побажати українському народові зберегти незалежність і поліпшити економічну ситуацію. Від останньої дуже багато залежить». На столі

² Masaryk T. G. *Národnostní Filosofie doby novější*. Praha, 1918. S. 8.

³ Колісник О. Конфлікт ідентичностей. *Універсум*. 2018. № 5–6. С. 14.

знаменитого поляка залишилися українські видання – «Наше слово» і «Універсум». А ще Єжи Гедройць звернув увагу на те, що є конечна потреба боротьби з крайнім націоналізмом, який отруєє наші стосунки з обох сторін. При цьому зазначив: «Але ініціатива тут повинна, я вважаю, належати Польщі, це суспільство повинно мати першість у справах нормалізації стосунків»⁴.

«Чому Європа та Захід так важливі для нас? – запитує на сторінках “Універсуму” архітектор з Канади Роман Кассіян і тут же пояснює. – Тому, що це єдина цивілізація, яка себе обсервує, аналізує, яка відносно об’єктивно записує те, що сталося, шукає розуміння того, що сталося, й робить з цього висновки, яка з’ясовує причини подій і намагається вчитися з досвіду. Це закладено в її історичних коренях... Державність дає змогу, вперше в історії від довгих віків, налагодити безпосередні відносини із західним світом та брати активну участь у шуканні розв’язок пекучих питань людського життя»⁵.

І Польща, безумовно, може стати таким містком налагодження стосунків із Заходом. «Універсум» передрукував інтерв’ю Єжи Гедройця в польському виданні «Polityka». Редактор журналу «Kultura» звертає увагу на те, що «польська суспільність має вкрай викривлений образ України і наших взаємин». В інтерв’ю прозвучала цікава репліка від Єжи Гедройця: «З давніх років лише наша “Kultura” поклала квіти в річницю смерті Симона Петлюри на його могилі на Монпарнасі. Хотілось би дочекатись хвилини, коли це зробить амбасадор Польщі від імені президента й уряду»⁶.

Прикладом для України може слугувати становлення польсько-німецьких відносин у 90-ті роки минулого століття. Так, Роман Кривонос з Європейського університету «Віадрина» (ФРН) у своєму аналізі звертає увагу на те, що німецький федеральний уряд ставить завданням розбудову відносин із Польщею за моделлю німецько-французьких стосунків з метою ліквідувати образ ворога у свідомості сусідів⁷.

Власний кореспондент «Універсуму» у Варшаві Володимир Прядко взяв інтерв’ю в Адама Міхніка – історика, політичного в’язня (шість років ув’язнення, половина з чого – без суду та вироку), публіциста і письменника, депутата Сейму десятої каденції (1989–1991) від «Солідарності», засновника першого офіційного опозиційного щоденного видання «Gazeta wyborcza», яке з усіма місцевими та тематичними додатками вважали найпотужнішим і наймобільнішим денником країни. Українські рухівці приймали Адама Міхніка так, як українського Нельсона Манделу – Левка Лук’яненка. Думки польського політика і сьогодні становлять неабияку вартість: «Існує суверенна, демократична Польща, існує суверенна, демократична Україна. Розпався Советський Союз, розпалася тоталітарна система. Ми маємо відкриті кордони. Стосунки між нашими народами добрі. Але щоденне життя у демократичній і суверенній державі не є дорогою, встеленою квітами. Тож маємо

⁴ Гедройць Єжи: «Ініціатива повинна належати Польщі». *Універсум*. 1995. № 7–8. С. 36–37.

⁵ Кассіян Р. Думки про нашу духовність. *Універсум*. 1995. № 7–8. С. 11–15.

⁶ Прядко В. Квіти для Петлюри. *Універсум*. 1998. № 3–4. С. 12–13.

⁷ Кривонос Р. Польсько-німецькі відносини у 90-ті роки. *Універсум*. 1999. № 3–4. С. 12–16.

проблеми, конфлікти, але це нормальні проблеми, нормальні конфлікти нормальної, демократичної, суверенної країни. Мені здається, що основною проблемою, якщо говорити про внутрішні справи, є формування громадянського суспільства, партійної системи. І це дуже складна проблема, а в Україні тим більше, оскільки вона не мала навіть такого обмеженого державного суверенітету, як Польща. Адже йдеться і про створення дипломатії, формування центральної адміністрації. ... Колись в якійсь дискусії мій український приятель дуже мудро сказав: “Не ми ті могили копали, але принаймні не викопуймо нових”. Спробуймо укласти стосунки якнайкраще, по-партнерському, усвідомлюючи те, що ми одні одним потрібні. Але треба враховувати, що знайдуться аматори, які будуть ці польсько-українські стосунки псувати. ... Україна не мала протягом тривалого періоду суверенітету – лише після Першої світової війни, та й то ненадовго. Сталося щось нечуване, дуже цілюще, обнадійливе. І советські люди перетворювалися в українських патріотів»⁸.

Володимир Прядко взяв інтерв'ю у відомого режисера кіно, театру, опери Кшиштофа Зануссі, який зізнався, що хоче встановити творчі зв'язки з київськими телевізійниками і показати в Україні свій новий телесеріал. За його словами, «скрізь на міжнародних форумах, де бачу, що вільна Україна намагається якось окреслити свою позицію, я радію»⁹.

«Під прапором Сагайдачного і Хоткевича» – назва цікавого матеріалу, в основу якого покладена бесіда кореспондента «Універсуму» Володимира Прядка з керівником відділу збройних традицій Війська Польського полковником Тадеушем Кжонстеком, ініціатором створення польсько-української спільної військової частини. Польський офіцер добре розуміє важливість мілітарної співпраці між двома країнами¹⁰.

Володимир Прядко провів розмову з групою польських фільмарів, які в Парижі проводили зйомки телефільму для другої програми польського телебачення «Нелегке Братерство» про польсько-український союз 1919–1921 рр. «Нашим фільмом ми, фактично, виконуємо заклик Шевченка: подай же руку козакові і серце чисте подай», – підсумував цікаву розмову режисер Єжи Любах¹¹.

«Універсум» публікує оригінальний матеріал про історію створення Міжнародного мілітарного Корпусу, до якого увійшли військові з Данії, Німеччини та Польщі. Про те, як функціонує багатонаціональний підрозділ, розповідає заступник начальника Штабу, генерал дивізії Едвард Петжик. На його думку, створення такого військового з'єднання – це новий досвід, новий виклик, новий шанс. Це розширення зони стабілізації в конкретному регіоні Європи¹².

Професор Стефан Козак, керівник кафедри україністики Варшавського університету, торкаючись у своїй розвідці давньої обопільної традиції дискусій і досліджень польсько-українських стосунків, запозичує категорії прикордоння від сучасної культурної антропології, в якій вона ціннісно нейтральна. Автор пише: «Від самих

⁸ Міхнік А. Люстраційні задуми в Україні позбавлені сенсу. *Універсум*. 1996. № 3–4. С. 24–26.

⁹ Прядко В. У Кшиштофа Зануссі. *Універсум*. 1996. № 11–12. С. 48.

¹⁰ Прядко В. Під прапором Сагайдачного і Хоткевича. *Універсум*. 1998. № 1–2. С. 29–31.

¹¹ Прядко В. Париж – місто вічного спочинку. *Універсум*. 1998. № 9–10. С. 14–17.

¹² Прядко В. Ще один шанс примирення. *Універсум*. 2000. № 3–4. С. 25–26.

прапочатків українська і польська культура формувалася через обмін цінностями із зовнішнім світом і завдяки цій відкритості черпала імпульси та розвивалася в рамках більш культурних обширів, на кордоні двох цивілізацій і культур – східної греко-візантійської та західної римо-латинської». Дослідник називає творців, які співтворили і збагачували культуру польсько-українського прикордоння¹³.

«Україна і Польща на порозі третього тисячоліття» – головна тема Міжнародної українознавчої конференції, організованої кафедрою україністики Варшавського університету, що проходила 8–9 листопада 2001 р. Автори оглядової статті В. Соболю, О. Співака і В. Назарук стисло переказують побачене й почуте, відзначаючи найприкметніші доповіді учасників конференції. Так, професор Богдан Гудь з Львівського національного університету імені І. Франка наголосив на тривожному факті появи вкрай необ'єктивних публікацій на теми польсько-української історії. Професор Анатолій Карась з цього ж університету наголосив, що сьогоднішня Українська держава стала загрозою для української культурної та суспільної ідентичності. Академік НАНУ Микола Жулинський зазначив, що після 11 вересня 2001 р. Росія приміряє на себе нову геополітичну кольчугу, вона відчула себе важливим гравцем світової політики, а Європа натомість затихла¹⁴.

Член-кореспондент НАНУ Ярослав Дашкевич аналізує польсько-українські відносини у міжвоєнний період, під час Другої світової війни і після неї: «Проблема, яку ми маємо розглянути не лише з погляду історії (бо йдеться про встановлення історичної правди про події), але й, на жаль, сучасної політики (бо, здається, дуже багатьом стало явним, що маємо справу зі зловживанням історичним минулим для того, щоб досягти певних політичних цілей сьогодні) має цілком очевидно дві сторони. Перша з них – польсько-українські відносини під час Другої світової війни, а також напередодні війни та після неї. Друга – інтерпретація цих подій у політичному плані»¹⁵.

Іван Матковський у своїй літературній розвідці торкається історії взаємних польсько-українських стосунків, значну частину дослідження присвячуючи творчості Юзефа Лободовського, який «усвідомлюючи свою духовну належність до українського народу і української землі, упродовж всього життя втілював своє світобачення – світобачення людини, чия духовна близькість до батьківщини не розірвана подвійним походженням, а сформована на основі компромісу свідомості: польської і української – у польській культурі, через лірику, публіцистику, прозу»¹⁶.

Ярослава Конєва ділиться враженнями про гастролі Національного академічного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької в Ольштині, столиці Вармінсько-Мазурського воєводства у Польщі. Театр, який відзначає 90 років від дня заснування, представив свій творчий доробок: вистави «Сава Чалий» Івана Карпенка-Карого (17.11.07) та «Державна зрада» Рея Лапіки (18.11.07). Глядачі

¹³ Козак С. Польсько-українське культурне прикордоння. *Універсум*. 2000. № 1–2. С. 42–47.

¹⁴ Соболю В., Співак О., Назарук В. Україна і Польща на порозі третього тисячоліття. *Універсум*. 2002. № 3–6. С. 44–46.

¹⁵ Дашкевич Я. Волинський вузол. *Універсум*. 2003. № 5–6. С. 17–21.

¹⁶ Матковський І. Поет, що ляхом був, та славив Україну у піснях. *Універсум*. 2007. № 7–8. С. 20–23.

бурхливими оплесками зустріли Мирона Сича, багатолітнього директора Загальноосвітнього ліцею з українською мовою навчання в Гурові-Ілавецькому, що на півночі Польщі, депутата Сейму РП, якому президент міста Чеслав Єжи вручив почесну відзнаку – медальйон міста Ольштина¹⁷.

Свою розповідь дослідник Олег Гриць починає з нагадування про відому світліну, датовану 23 вересня 1939 р. На ній зображений нацист Гайнц Вільгельм Гудеріан і комуніст Семен Мойсейович Кривошеїн, які, стоячи на трибуні у Бресті, приймають спільний парад загарбників Польщі. Російські історики не люблять згадувати ті часи. У статті автор пише про поляків, які «упродовж кількох днів героїчно боронили Брестську фортецю від нацистів, а потім і від советський військ, але мало кому відоме прізвисько польського капітана Вацлава Радзишевського, який героїчно захищав фортецю у вересні 1939-го і життя своє закінчив не на полі брані, а в советському полоні у Катинському лісі»¹⁸.

«Універсум» подає стислий аналіз історії участі Польщі в Другій світовій війні за матеріалами інтернет-ресурсу <http://www.pol-and.eu/UA/HistoryIIWorldWar.html>: «На Польшу розпочали наступ 1,8 млн німецьких солдатів та 1 640 літаків, проти яких Польша могла виставити мільйон солдатів та 400 літаків. Польський план оборони передбачав якнайтривалішу оборону західного кордону та очікування на допомогу західних союзників. Великобританія та Франція оголосили війну Німеччині 3 вересня 1939 року, але не розпочали жодних дій. Під час 35-денної оборони Польша була змушена витримати натиск не тільки німців, але й ССРР, який на підставі пакту Молотова-Ріббентропа 17 вересня 1939 перейшов східний державний кордон. Цього ж дня головнокомандуючий, президент і уряд емігрували з країни. В останній битві вересневої кампанії (2–5.Х.1939) під Коцком брала участь Самостійна операційна група “Полісся” генерала Ф. Клеберга. Зазнавши поразки, Польша опинилася під гітлерівською та советською окупацією. Німеччина зайняла 48% території Польщі з 20 млн населення, ССРР – 50% з 14, 3 млн населення. ... Під час II Світової війни Польша втратила 6 млн громадян; 1946 року в країні проживало менше ніж 24 млн населення; зміни кордонів призвели до втрати 76 тис. км² площі (20% стану перед війною); на сьогодні – 312, 7 тис. км²»¹⁹.

Журнал знайомить читачів із розлогою рецензією відомого українського письменника і літературознавця Михайла Слабошпицького на історичний роман Івана Корсака «Отаман Чайка». Рецензент на початку згадує про гурток «українських співробітників» князя Адама Чарторийського, «некоронованого короля польської еміграції». До того гуртка входили проукраїнськи налаштовані польські аристократи Францішек Генрик Духінський, Іполіт Терлецький і Міхал Чайковський. Це про них написав відомий український історик Іван Лисяк-Рудницький: «Польяки-українофіли мали нещастя потрапити в “білу пляму”. З погляду польської національної історії вони здавалися маргінальними і не вартими уваги; водночас,

¹⁷ Конєва Я. Мало великим себе уявляти, треба великим бути. *Універсум*. 2008. № 3–4. С. 42–44.

¹⁸ Гриць О. Історія однієї світліни. *Універсум*. 2009. № 9–10. С. 10.

¹⁹ Польша у другій світовій війні. *Універсум*. 2009. № 9–10. С. 5–9.

схоже, вони не належали повністю до українського історичного процесу, принаймні в розумінні істориків народницької школи».

Михайло Слабошпицький цитує уривки з двотомника «Історичних есе» Івана Лисяка-Рудницького, в якому докладно «прописано» драматичний життєвий шлях кожного з цієї трійці, яка потрапила в «маргінальне перехрестя польської, української і російської національних історій»: «Це надзвичайно цікавий феномен: люди подвійної – а поінколи навіть і потрійної – лояльності. І в цій лояльності – українофільські симпатії поляків, часто продиктовані територіальним патріотизмом, на якому так виразно наголошував В'ячеслав Липинський. Не випадково ж виникла навіть літературна школа, в якій поляки намагалися писати мовою українського простолюду».

Рецензія на роман – не лише ґрунтовна наукова розвідка, а й пізнавальний текст: «Граф Ржевуський-Ревуха, який, окрім польської, мандруючи світами, вільно послуговувався французькою, арабською, відмовляється від них – тепер він говорить лише українською. Він напродив послідовний у своїй українізації – граф спростачився до рівня селянина. А тим, хто надсилає йому листи, звертаючися як до графа, відповідає: “Туткі в Савраню немає графів Ржевуських... Є тільки отаман Ревуха...”. Шляхта звинувачувала його, що він змужив, здичавів. До нього вживали різноманітних засобів впливу, його навіть застерігав своїм рескриптом Микола II, який вимагав, щоб Ржевуський лишався тим, ким його офіційно зафіксовано в таблиці про ранги, однак отаман Ревуха визначився раз і назавжди. Невідомо, які б іще колізії його підстерігали на його вкраїнському шляху, якби не раптова смерть. Коли вибухнуло польське повстання 1831 року, отаман Ревуха у простолюдинському вбранні повів на битву своїх козаків. У котромусь із боїв він тоді й загинув.

В'ячеслав Липинський, який присвятив себе служінню українській ідеї та вкраїнській історії і став ідеологом українського консерватизму та відомим політичним діячем, писав, що поляки на Правобережжі України склали три групи. Перша – лоялісти чи угодовці – підтримували російський царський трон. Друга – польські націоналісти – мала мету відновити Польську державу в передподілових межах. Третя група – українофіли, чимало з яких уписали свої імена в українську історію та культуру. ... Такі поляки, котрі народилися і зросли на Україні, раптом із подивом озиралися довкола себе й бачили народ із такою драматичною та героїчною історією, бачили своєрідну культуру чули величний епос, що звучав під рокіт бандур із уст кобзарів (хтось назвав їх українськими Гомерами). Епоха романтизму значно активізувала зацікавлення українською старовиною, захоплення нею, ба навіть щире прагнення породичатися з нею. Родовиті шляхтичі не тільки вбиралися в героїчні шати козацьких отаманів і гетьманів, не тільки набирали собі з українців воїнство за запорозьким взірцем, а й зчаста ідентифікували себе виклично, як для польського середовища.

Феномен “української школи” в польській літературі – одна з яскравих сторінок цього процесу. Відомий українофіл і письменник Міхал Грабовський підкреслює один із епізодів “української школи”: “Троє наших українських поетів зобразили три цілком відмінні України. Гоцинський – гайдамацьку Україну, Залеський – козацьку, а Мальчевський – польську, шляхетську Україну”.

І в цьому контексті дуже цікаво подивитися на вельми оригінальну життєву історію Міхала Чайковського. Це справді надзвичайно вдячна “модель” для

історичного романіста. Власне, саме його життя сповнене духом авантюриництва й дивовижних, почасти парадоксальних поворотів долі. Не випадково ж до цієї постаті звертаються польські автори. Лисяк-Рудницький згадує “Дивне життя Садика Паші” (Садик Паша – це Міхал Чайковський. – М. С.) Ядвіги Худзіковської, а також розлогу біографічну студію авторства Францішека Равіта-Гавронського. Чимало написано в Польщі й про літературну творчість Чайковського (незважаючи на своє бурхливе життя, він дивує ще й особливою творчою продуктивністю). ... З реставраторською обережністю відновлює духовний образ Чайковського і канву його життя. Дає свою логічно обгрунтовану версію подій та вчинків свого героя. Пропонує читачеві разом із автором осмислювати все, що робив, думав і казав його герой. Його Чайковський переконує читачів у своїй достеменності – від його фізичної подоби й до думок, почуттів та настроїв. Автор роману зумів також лаконічними, але місткими мазками змалювати широкий історичний контекст. І саме завдяки тому герой постає не в історико-політичному вакуумі, а в живих зв’язках зі своїм часом, у напрузі характерних для епохи і його вдачі конфліктів. Роман про беззаперечно видатну людину з польської та української історії. Про поляка з українською групою крові»²⁰.

Петро Костюк фахово проаналізував битву під Оршею, перемога в якій упродовж багатьох століть давала насагу поневоленим народам у боротьбі з московськими загарбниками. «А ті люто нищили пам’ять про свою поразку під Оршею, пропонуючи натомість свої імперські історичні міфи. В наш час, у сусідній з нами “братній” державі, історичній пам’яті, на відміну від нас, приділяють особливо велику увагу. У цій сфері задіяні всі – від структур спецслужб до представників масової культури. У нинішній Російській Федерації добре розуміють, що гуманітарна сфера є таким же важливим ресурсом, як газ, нафта, чи озброєння. Великим капіталом у гуманітарній сфері є історія, переможні битви, знакові історичні діячі. За пам’ять століттями ведеться боротьба». Автор нагадує, що 8 вересня 2014 р. виповнюється 500 років з часу перемоги в битві під Оршею²¹.

Вікторія Романчук розповідає про свою працю над перекладом книги австрійської письменниці й журналістки д-ра Маргарете Руфф «Малолітні в’язні фашизму. Життєві історії польських та українських примусових працівниць і працівників у Форарльберзі, Австрія». Невеличкий фрагмент: «Між 1939 і 1945 рр. понад мільйон людей з майже всієї Європи перебувало на примусових роботах на території Австрії. З них 20 000 у регіоні Форарльберг. Авторка вже два десятиліття займається дослідженням теми “остарбайтерів” зі Східної Європи у цій частині Австрійської Республіки. У книзі описані життєві історії “цивільної робочої сили”, силоміць вивезеної з Польщі та України (з Київської, Черкаської, Луганської, Полтавської, Донецької областей, з Галичини). Д-р Маргарете Руфф збрала численні свідчення людей, які їй розповіли, в яких жахливих умовах змушені були перебувати, навіть якщо деякі працедавці ставилися до них відносно непогано. Проте щодня існувала загроза потрапити до концентраційних таборів

²⁰ Слабошпицький М. Поляк з українською групою. *Універсум*. 2010. № 9–10. С. 40–44.

²¹ Костюк П. 500-ліття української звитяги Історична поразка московитів у битві під Оршею. *Універсум*. 2014. № 7–8. С. 23–27.

чи бути засудженим до смерті за найменшу провину або непослух. І кожен, хто насмілювався не миритися зі статусом “безправних рабів”, зазнавав покарання. Авторка описує тяжкі будні примусово вивезених українців та поляків, значна частина яких була дітьми віком 13–15 років»²².

Журнал знайомить своїх читачів з тезами виступу польського експерта і журналіста, президента польсько-українського Фонду свободи та розвитку Міхала Козака на експертному форумі «Крим у контексті безпеки Чорноморського регіону: проблеми та перспективи», який відбувся у Стамбулі 3–4 листопада 2015 р. напередодні паризьких терактів. Дослідник наголошує: «Ситуація, що склалася сьогодні в регіоні Чорного моря і в Криму, має за собою кілька чинників дестабілізації – як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Це політика Росії, політика Євросоюзу (точніше, її відсутність), політика Німеччини і Франції, а також дії української влади. Очевидним фактором дестабілізації є політика путінської Росії, деякі називають її неоімперською, я не боюся назвати її неонацистською. Неонацистською, між іншим, через те, чого часто не бачать або не хочуть бачити на Заході – через ідеологічну базу політики Кремля – переконання про те, що російський світ – це втілення найкращого в історії людства безпосередньо до теорії вищої раси – росіян – справжніх арійців. ... Упродовж кількох років Захід крок за кроком переконував Путіна у вседозволеності. Наслідком цієї політики Заходу є трагедія кримськотатарського народу, який сьогодні перебуває на межі геноциду, десятки тисяч трупів на Донбасі й тисячі дітей, які сьогодні оплакують своїх батьків. ... Треба чітко і зрозуміло сказати, що підхід до агресії Росії в Україні, презентований Німеччиною і Францією, які на запрошення агресора Путіна фактично захопили собі повноваження Євросоюзу, – це безпосередня загроза стабільності й безпеці в Європі»²³.

Журналістка Наталка Кудрик розповідає про італійського музикознавця польського походження Кшиштофа Верніцького, який наважився пізнати історію України через її музичну спадщину або через історію відкрити багатий світ української музики. Він став автором унікальної аудіокниги під назвою «Музична подорож Україною». На диску тривалістю майже 11 годин зібрані твори, які відображають основні віхи розвитку музично-пісенного мистецтва та коментарі про історію зв'язків України з європейською культурою²⁴.

Вікторія Романчук переклала з німецької статтю Вінченцо Каподічі (Vincenzo Capodici) з «*Tagesanzeiger*» (20 September 2016). В ній автор прагне реанімувати давню ідею: країни між Чорним і Балтійським морями мають створити союз з питань безпеки: «Війна Росії проти України та анексія Криму потрясли “архітектуру безпеки” в Європі. У Польщі, країнах Балтії та в інших країнах Східної Європи поширюється страх, оскільки Росія сприймається як загроза. З метою захисту своїх союзників минулого року НАТО почало розширювати свою присутність у Східній Європі. Однак у столицях держав Східної Європи дедалі частіше обговорюється

²² Романчук В. Малолітні в'язні фашизму. *Універсум*. 2015. № 9–10. С. 48–50.

²³ Козак М. Анексія Криму і європейська безпека: польський погляд. *Універсум*. 2015. № 11–12. С. 13–15.

²⁴ Кудрик Н. Італійський музикознавець створив аудіокнигу про історію української музики. *Універсум*. 2015. № 5–6. С. 49.

питання щодо створення власного альянсу безпеки. При цьому мова йде про ідею так званого “Міжмор’я”»²⁵.

В основу статті Олега Романчука покладено його виступ на міжнародному науковому семінарі (Львів, 13 вересня 2016 р.) «Між двох левіафанів: життя, ява і письмо Станіслава Лема». Автор зазначає: «Упродовж своєї літературної творчості Станіслав Лем неодноразово звертався до теми “штучного інтелекту” (ШІ): “Діалоги про кібернетику”, “Сума технологій”, “Фантастика і футурологія”. Приміром, у “Сумі технологій” письменник розглядає три альтернативні варіанти, які можуть виникнути в результаті взаємин між ШІ і людиною: ШІ ніколи не перевершить людський розум; якщо це й станеться, то людина зможе зберегти контроль над ШІ; людина неспроможна досягнути ШІ і поставити його під свій контроль. Разом з тим письменник був схильний трактувати її (проблему) і як “експериментальну філософію”»²⁶.

Автор статті «Грюнвальдська звитяга на тлі московських фальшувань»²⁷ Петро Костюк звертається до знаменитої Грюнвальдської битви, в якій брали участь українці – воїни-русини, і яку сучасні російські фальсифікатори від історії намагаються використати з пропагандистською метою, діючи всупереч історичній правді. Автор нагадує, що «Московія завжди намагалася присвоїти історію України-Руси, відмовляючи українцям у праві на суверенність. Робить це й тепер, у час гібридної російсько-української війни, фальшуючи минуле. Приміром, у Москві встановлюють пам’ятник київському князю Володимирі, як начебто московському, а доньку Ярослава Мудрого Анну Київську, королеву Франції, сучасні кремлівські фальсифікатори історії представляють як московську княжну».

Оксана Калішук, доктор історичних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у рецензії «Українцям і полякам про етносоціальні конфлікти у спільній історії XIX – першої половини XX століття»²⁸ на монографію Богдана Гудя «З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст.» (Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i w pierwszej połowie XX wieku: zarys historii konfliktów społeczno-etnicznych / Bohdan Hud ; przekład autoryzowany Anna Korzeniowska-Bihun, Mariya Hud. – Warszawa : Pracownia Wydawnicza, 2018. – 445 s.) зазначає, що зважені висновки автора вкотре переконують нас: українці й поляки є народами, «приреченими» на добросусідство. Навіть попри те, що в історії у відносинах між нами було різне; попри те, що сучасні стосунки між Києвом і Варшавою не є найкращими, українці й поляки мусять порозумітися й не дозволити, щоб «привиди» минулого зашкодили майбутньому. Свої книги – і українською, і польською мовами – Богдан Гудь символічно завершує словами великого морального авторитета сучасності Івана Павла II: «Нове

²⁵ Каподічі В. Альянс Міжмор’я проти Росії. *Універсум*. 2016. № 9–10. С. 4.

²⁶ Романчук О. Штучний інтелект як «експериментальна філософія» чи вимога реальності. *Універсум*. 2016. № 11–12. С. 26–28.

²⁷ Костюк П. Грюнвальдська звитяга на тлі московських фальшувань. *Універсум*. № 11–12. 2017. С. 27–31.

²⁸ Калішук О. Українцям і полякам про етносоціальні конфлікти у спільній історії XIX – першої половини XX. *Універсум*. 2018. № 9–10. С. 49–51.

тисячоліття вимагає, щоб українці та поляки не залишалися в'язнями сумних спогадів свого минулого, а, переосмислюючи з новим духом минулі події, подивилися одні на одних поглядом поєднання, зобов'язуючись будувати краще майбутнє для всіх... Не існує справедливості без прощення, а співпраця без взаємної відвертості була б непевною».

Отже, журнал «Універсум» є свідком і водночас своєрідним тлумачем сучасної доби, активним учасником будівництва Української держави. Одна з особливостей журналу – закоріненість в культурну тематику, яка своїми оригінальними методами допомагає аналізувати дійсність, екстраполювати історичні здобутки на близьке і далеке майбутнє, що дає змогу ліпше розуміти перспективи багатьох суспільних процесів.

У своїх публікаціях «Універсум» постійно наголошує, що нові умови, продиктовані вимогами інформаційного суспільства, потребують залучення інтелектуального потенціалу різних націй. У випадку України – найближчих її сусідів, передусім Польщі.

REFERENCES

- Gedroits, Ye. (1996). Hromadianske vykhovannia. *Universum*, 3–4, 26 [in Ukrainian].
- Gedroits, Ye. (1995). Initsiatyva povynna nalezhaty Polshchi. *Universum*, 7–8, 36–37 [in Ukrainian].
- Hryts, O. (2009). Istoriya odniyeyi svitlyny. *Universum*, 9–10, 10 [in Ukrainian].
- Dahkevych, Y. (2003). Volynskyy vuzol. *Universum*, 5–6, 17–21 [in Ukrainian].
- Kalishchuk, O. (2018). Ukraintsyam i polyakam pro etnosotsialni konflikty u spilnii istorii XIX – pershoii polovyny XX. *Universum*, 9–10, 49–51 [in Ukrainian].
- Kapodichi, V. (2016). Alians Mizhmoria proty Rosii. *Universum*, 9–10, 4 [in Ukrainian].
- Kassian, R. (1995). Dumky pro nashu dukovnist. *Universum*, 7–8, 11–15 [in Ukrainian].
- Kozak, M. (2015). Aneksiia Krymu i yevropeiska bezpeka: polskyi pohliad. *Universum*, 11–12, 13–15 [in Ukrainian].
- Kozak, S. (2000). Polsko-ukraiinske kulturne prykordonnia. *Universum*, 1–2, 42–47 [in Ukrainian].
- Kolisnyk, O. (2018). Konflikt identychnosti. *Universum*, 5–6, 14 [in Ukrainian].
- Konieva, Ya. (2008). Malo velykym sebe uiaivliaty, treba velykym but. *Universum*, 3–4, 42–44 [in Ukrainian].
- Kostiuk, P. (2014). 500-littia ukrainskoi zvytiyahy. Istorychna porazka moskovytiv u bytvi pid Orsheiu. *Universum*, 7–8, 23–27 [in Ukrainian].
- Kostiuk, P. (2017). Hriunvaldska zvytiaha na tli moskovskykh falshuvan. *Universum*, 11–12, 27–31 [in Ukrainian].
- Kryvonos, R. (1999). Polsko-nimetski vidnosyny u 90-ti roky. *Universum*, 3–4, 12–16 [in Ukrainian].
- Kudryk, N. (2015). Italiiskyi muzykoznavets stvoriv audioknyhu pro istoriiu ukrainskoi muzyky. *Universum*, 5–6, 49 [in Ukrainian].

- Masaryk, T. G. (1918). *Národnostní Filosofie doby novější*. Prague [in Czech].
- Matkovskiy, I. (2007). Poet, shcho liakhom buv, ta slavyv Ukrainu u pisniakh. *Universum*, 7–8, 20–23 [in Ukrainian].
- Mikhnik, A. (1996). Liustratsiini zadumy v Ukraini pozbavleni sensu. *Universum*, 3–4, 24–26 [in Ukrainian].
- Priadko, V. (1998). Kvity dlia Petliury. *Universum*, 3–4, 12–13 [in Ukrainian].
- Priadko, V. (1996). U Kshyshtofa Zanussi. *Universum*, 11–12, 48 [in Ukrainian].
- Priadko, V. (1998). Pid praporom Sahaidachnoho i Khotkevycha. *Universum*, 1–2, 29–31 [in Ukrainian].
- Priadko, V. (1998). Paryzh – misto vichnoho spochynku. *Universum*, 9–10, 14–17 [in Ukrainian].
- Priadko, V. (2000). Shche odyh shans prymyrennia. *Universum*, 3–4, 25–26 [in Ukrainian].
- Romanchuk, V. (2014). Malolitni viazni fashyzmu. *Universum*, 9–10, 48–50 [in Ukrainian].
- Romanchuk, O. (2016). Shtuchnyi intelekt yak «eksperymentalna filosofii» chy vymoha realnosti. *Universum*, 11–12, 26–28 [in Ukrainian].
- Sobol, V., Spivak, O., & Nazaruk, V. (2002). Ukraina i Polshcha na porozi tretioho tysiacholittia. *Universum*, 3–6, 44–46 [in Ukrainian].
- Slaboshpytskyi, M. (2010). Poliak z ukrainskoiu hrupoiu. *Universum*, 9–10, 40–44 [in Ukrainian].
- Polshcha u druhii svitovii viini. (2009). *Universum*, 9–10, 5-9 [in Ukrainian].

Viktoriiia ROMANCHUK

PhD Student

Faculty of Journalism

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5690-5701>

e-mail: viktoriya.romanчук7@gmail.com

DOI: 10.33402/up.2020-13-343-356

POLISH ISSUES ON THE PAGES OF THE MAGAZINE «UNIVERSUM»: HISTORICAL MEMORY, CULTURE, POLITICS

In the article, there are analyzed achievements of the journal of political science, futurology, economics, science and culture «Universum» - <http://universum.lviv.ua> – during 1993–2018 in the field of intellectual interests of the publication, marked by the understanding of the need to fill the national information space with modern meanings and values from the world cultural treasury, in particular the Polish one. The importance of historical memory for the self-organization of society in the latest conditions of state formation, in the formation of a political nation and the establishment of its identity, is shown.

In its publications, *Universum* constantly emphasizes that the new conditions dictated by the requirements of the information society require the involvement of the intellectual potential of other people. To do this, society must be ready for a dialogue of cultures, for

historical and political discourse at a high level of civilization. It is this way that allows the modern system of value orientations to be established in the public consciousness.

The origins of the formation of the Ukrainian state have been studied based on the analysis of numerous materials on historical topics published on the pages of the publication. The time circle of publications and priority topics is outlined, their influence on today's political realities is clarified.

The scientific thesaurus of the Ukrainian historiography includes the results of historical and journalistic research of the process of rehabilitation of truth, which contributes to the formation of tools of public communication.

The materials published in the magazine on historical topics, which in the conditions of the hybrid war provoked by Russia contribute to the expression of self-identification of Ukrainians, are analyzed. The experience of modern Ukrainian historical journalism is generalized, which offers original methodological approaches for deepening historical research.

Keywords: Universum magazine, culture, Ukraine, Poland, national identity, Polish-Ukrainian relations, ideology, information society.